

Ajakool OÜ
Reg nr 12472388
PT 312/2007

Koostajad: Riin Alatalu, Markus Johann Väli
Tellija: Raivo Pill

Rae vald Seli küla Pilli kinnistu, katastritunnus 65301:001:3699

Uuring ajaloolise asustusstruktuuri säilimise kohta

Tallinn 2021

Käesolev töö on koostatud Pilli kinnistu omaniku Raivo Pilli tellimusel seoses sooviga ehitada kinnistule uus ühepereelamu ja kõrvalhoone koos vajaliku taristuga (puurkaev ja septikud, sissesõidutee, piirdeaiad jne). Pilli kinnistu on omaniku sõnul põlvest põlve Pillide perekonnas edasi pärandatud. Viimased 5 aastat ei ole hooned kasutusel olnud, enne seda kasutas omaniku tädi maja suvilana. Aastal 2015 tädi loobus kinkelepinguga enda osast.

Kinnistul paikneb väike elumaja koos selle külge ehitatud aidaga, kelder ning maakividest laut-kuur. Elumaja koos aidaga on korduvalt ümber ehitatud ja väga halvas olukorras ning lammutatakse vastavalt lammutusprojektile, samuti lammutatakse kelder. Maakividest laut-kuur on osaliselt rahuldavas, osaliselt halvas seisukorras, kuid kuulub säilitamisele.

Omanik soovib ehitada uued hooned senisest hoonestusest lääne poole eesmärgiga nihutada ehitusala maanteest kaugemale. Praegune elamu asub otse maantee ääres ja projekteerimist vajavaid ehitisi sinna püstitada ei või (Maanteeameti piiranguvöönd 30m). Et Pilli kinnistu jääb Rae Vallavolikogu 21.05.2013 otsusega nr 462 kehtestatud Rae valla üldplaneeringu järgi rohevõrgustiku ja ajaloolise asustuse alasse nõuab vald enne detailplaneeringu algatamist uuringut ajaloolise asustusstruktuuri säilimise kohta. Uuring on koostatud tuginedes arhiiviallikatele, ennekõike ajaloolistele kaartidele ning paikvaatlusele. Külastasime küla ja kinnistut 22. aprillil 2021.

Seli küla asustusstruktuuri kujunemine

Seli küla asub kõrgel moreenseljandikul, mida mööda kulgeb ka ajalooline tee. Seli küla on oma struktuurilt ridaküla, külavormi kujunemist on mõjutanud pinnavorm.

Seli küla asustuse kujunemist on uuritud peamiselt ajalooliste kaartide analüüsile tuginedes. Valimisse on võetud kõik need kaardid, kus on loetavad tänase Seli küla territooriumil märgitud kõlvikud või talukohad. Kaartide koostamisel on erinev otstarve ja alati ei pruugi nende sisu olla võrreldav. Kõik allpool vaadeldud kaardid aastani 1862 kasutavad mõisa nimenä nime *St Johannis Hoff*, alles 1930. aastate kaardil on märgitud Rae mõisa maad.

Seli küla on ajalooliselt tihedalt seotud väga pika ajaloo Limu külaga, viimast on mainitud juba Taani hindamisraamatus. Limu külas ja sellest põhja poole jäävatel aladel on kümnekond arheoloogiamälestist, peamiselt kalmed, ohvriallikas ja kultusekivid. Vaskjala, Limu ja hilisem Seli küla kuulusid juba 15. sajandil Tallinna linnamõisale ehk Rae mõisale (saksa keeles *Johannishof*), mille tuludest peeti üleval Tallinna Jaani Seeki. Pärast reformatsiooni, kuigi lõplikult alles 1621. aastal, läksid Jaani seegi ja kiriku valdused, sealhulgas Rae mõis, Tallinna Jumalalaeka valdusesse. Jumalalaegas oli katoliku kirikult sekvesteeritud varanduse valitsemiseks loodud asutus, mille juhatusse kuulusid Tallinna rae, Suurgildi ja Kanuti gildi esindajad. Jumalalaeka varadest saadud tulud läksid Tallinna koolide ja kirikute ülalpidamiseks. Juriidilises mõttes oli Rae mõis ja teised Jumalalaeka maad Tallinna linna ja Tallinna luteriusu koguduste ühisomandis. Linnamõisad anti enamasti rendile ning tavaliselt oli Rae ja Kautjala mõisatel ühine rentnik.¹²

Kõige varasem leitud Seli küla kanti detailsemalt käsitlev kaart³ (üleval) on pärit Rootsi ajast 1697. aastast. Kaardil on kujutatud *Limbo* ehk Limu sumbküla. *Limbo* nimevorm esineb nii küla kui ka järve kohta kuni 19. sajandi lõpuni. Limu küla on eeldatavalt vanem ja vastandub Seli külale ka tiheda külastruktuuriga.

17. sajandi lõpu suur näljahäda ja Põhjasõjaaegne ränk ikaldus ja rüüste laastasid kogu Harjumaad ning tühjaksjäänud taludesse asusid sisserändajad. 1726. aasta Rae mõisa revisjoniprotokollis märgiti sisserändajaid Ingerimaalt, Tartumaalt, Tallinnast, Saaremaalt, Sangastest, Poola piiri äärest ja mujalt. Põhjasõja-eelne rahvaarv taastus linnamõisates alles 18. sajandi lõpul.⁴⁵

¹ Tallinna ajalugu 1561. aastani, lk 328-332.

² Tallinna ajalugu 1561-1710, lk 169-173.

³ Byn Waskialg och Limbo st.Johannes Hoff..., Erich Reuter, 1697, EAA.1.2.C-I-23.

⁴ Tallinna ajalugu 1561-1710, lk 169-173.

⁵ Tallinna ajalugu 1710-1917, lk 201-204.

Esimene kaart⁶ mis kajastab Seli küla on koostatud pea sada aastat hiljem 1796. aastal ja on tehtud 1697. aasta kaardi alusel. Sellelgi kaardil kannab Limu küla *Limbo* nime, kuid järvele on kantud eestipärasemalt *Limmo Jerv*. Hoonetest on märgitud hilisema Vääri talu kohal hoone, kuid ka praeguse Ukraina tee ristil asuva Suur-Seli talu koha peal asetsenud *Sellimeggi Krog* ehk kõrts. Ukraina tee sihil on asunud Tartu-Tallinna talitee, mis selgitab ka kõrtsi asukohta. See talitee suundus üle Limu järve. Seli küla ääres on märgitud ka talu- ja aiamaad, kuid konkreetset hoonestust ei ole peale eelmainitud Vääri talu kohal oleva hoone märgitud, kuigi Limu küla talud on. 18. sajandi lõpu kaardil on selgelt loetav maantee (tänapäevase Vaida-Pajupea tee) suund, mis on identne tänapäevasega.

⁶Charta öfver St. Johannes Hoff , 1796, Carl Erik Enagrius, TLA.149.4.336.

Sellele järgneb kaart aastast 1852⁷, kus on samuti märgitud põllumaa ilma hoonestuseta. Endiselt on märgitud kõrts, seekord tuttava *Sellimae* nime all. Varasemal kaardil tingmärgiga kujutatud Vääri talukohta konkreetselt märgitud ei ole, vaid selle kohal on talumaad meenutav tühimik. Sarnased lüngad on ka Võsumäe ja Metsjärve talude kohal, kuid kuna samal kaardil on Limu küla talukohad konkreetselt märgitud ja Seli küla eelmainitud talud ei ole, ei saa olla lõplikult kindel nende olemasolus. Siiski on nende talumaade ja hilisematel kaartidel konkreetsemalt loetavate talude asukohtade vahel seos. Talukohana on kaardil Ratassepa, Uue talu ja Leppiku talukohad, kus Ratassepa talu maal on eraldi märke *Pastor St Jürgens*, ehk Jüri pastoraadile kuuluv maa. Seega on Seli küla asustus juba vähemalt välja kujunemas ja talukohad aimatavad. Oluline tähelepanek on asjaolu, et Limu küla on kaardil tähistatud külana, kuid Seli küla ei ole.

⁷ Charte des Patrimonial-Gutes der Stadt Reval Johannishoff mit dem Dorfe Paiopae zum Domkirchen Gute Moick gehörig, Schmidt, 1852, TLA.149.4.335.

Charte des Patrimonial-Gutes der Stadt Reval Johannishoff mit dem Dorfe Paiopae zum Domkirchen Gute Moick gehörig, Schmidt, 1852, TLA.149.4.335.

Kümme aastat hilisemal kaardil aastast 1862⁸ on konkreetselt näha katastriüksusi ja kruntimise protsessi st seni nn nõõrimaadena kasutusel olnud põllujaotuse ülesmõõtmist eeldatavalt maade kruntimiseks terviklikeks kruntideks. Seli küla kujutamisel on loetav asustus või vähemalt maakasutus.

Seliküla on 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse saunakülana loetletud G. Troska “Eesti külad XIX sajandil” uurimuses.⁹ Seal on ka osutatud asjaolule, et vabadike kohta on andmed lünklikud ning tihti ei ole neid kaartidel kajastatud, mis võib kehtida ka Seli vabadikukohtade puhul. Kui varem olid vabadike ehk ilma maata või vähese maaga talurahva tared külas segamini taludega, siis ainult väikemajapidamistest koosnevate saunakülade arv kasvas märkimisväärselt alates 19. sajandi teisest veerandist seoses rahvaarvu kiire tõusuga ja jätkus jõuliselt läbi 19. sajandi teise poole seoses kruntimisega kaasnenud muudatustes.

Seli küla külavormi on aimata juba 17. sajandi lõpu kaardilt, kuid kas seal võisid asuda juba talukohad, saunad või lihtsalt põllumaad? Limuküla saunad on märgitud kaartidel asustatud kohtadena, samuti on märgitud mõned saunad Selil, kuid kaartide järgi tundub, et neid voiks olla rohkem. Samuti on Vääri talukoht konkreetselt märgitud 19. sajandi lõpu kaardil, kuid seda eelmistel kahel kaardil märgitud ei ole. Kas see tuleneb talukoha mahajätmisest või samuti tendentsist neid mitte loendada? Seli küla põhjapool ja Limu järve lähedal on mitmed krundid märgitud sõnaga *wüst*, ehk sööt.

1856. aasta talurahvaseadusega eraldati talu- ja mõisamaad ning 1882. aastal algas linnamõisate maade müük, kus ostueesõigus oli endistel rentnikel. Kui Nehatu, Vão ja Koitjärve maade müük lõppes juba 1884. aastal, siis Rae ja Kautjala mõisatest müüdi 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul vaid üksikud talukohad, enamik jäi rendile.¹⁰ Limu külas oli pärast kruntimist 12 talu ja neli hajatalu, neist Vapra ja Loovälja jäid Limu ja tänase Seli küla vahele ja Seli ning Uustalu praeguse Seli küla maadele. Talude maa-ala suurus oli keskmiselt 50 ha, ainult Selil 100 ha. Küla oli rahvarohke. 1837. aastal oli kaheksas talus 141 elanikku, so keskmiselt 17 inimest talus.¹¹

Eraldi on huvipakkuv talunimede küsimus –1852. aasta kaardil on märgitud Limu külas Pilli saun, mida hilisematel kaartidel ei ole, küll aga ilmub Pilli koht Seli külla. Sama seos on 1852. aasta Limu küla *Oedik* ja Augo sauna ja Seli küla *Üüdiko* ja Augo talu vahel. Ehk siis võib eeldada, et need talupered kolisid Limu külast Seli külla. Seda arvamust toetab teadmine, et talude kruntimisel oli külast viidud välja kõik väikekohad ehk saunad ning need oli asustatud ümber Selimäe – Vaida teeäärsele kruusaseljakule.¹² On üsna tavapärane, et talu nimi peremehe või rentniku vahetusega muutus, samuti see, et talupere kolides võis nimi kaasa liikuda. Tänapäevaste Ratassepa, Uuetalu ja Leppiku kohtadel on 1852. aastal Praksi saun, Selli Hindreku ja Leppiko, neile lisaks on seal Selipõllu kohal Selli Abrami, praeguse Seli lõunaküljele *Majaki saun* ja *Saun Kiwwi*.

⁸ Special Charte der zum Stadts Hospital Gute Johannishof gehörigen Dorfer Gross-Waskjalg und Simmo, J.H. Scdmidt, 1862, TLA.149.4.340.

⁹ Gea Troska Eesti Külad XIX sajandil. Ajaloolis-etnograafiline uurimus. Tallinn Eesti Raamat 1987, Lisa 1, lk 99.

¹⁰ Tallinna ajalugu 1710–1917, lk 201–204.

¹¹ Nii Mitu aega eluajas Tallinn : Maalehe Raamat, 2002

¹² Nii Mitu aega eluajas Tallinn : Maalehe Raamat, 2002

Kaart aastast 1891¹³ näitab eelnevaga sarnast seisu. Senises Seli küla arengus kaartidel on talud tekkinud mõned talud või saunad üle pika aja, seda ka praeguse küla lõunapool. Järgnev kaart aastast 1898¹⁴ näitab hüppelist kasvu, kus varem vaid mõne talukohaga paik, on paisunud kümnekonna taluga keskuseks, mis kannab juba nime Seli küla. Võib oletada, et antud 1891. aasta kaardil ei olnud kruntidele eraldi märgitud neid vahepealseid muutusi. Külastruktuur püsib 19. sajandi lõpuaastate kaardi ja Eesti Vabariigi aegsete kaartide põhjal üsna muutumatu – külastruktuur koos talukohtadega on täielikult väljakujunenud. Talud on märgitud oma asukohtadel ja Seli on nimetatud külana.

Seli küla talude hooned paiknevad küla lõunaosas teest eemal, põhjapool pigem tee ääres ja Pilli talust põhjapool olevad Vääri, Kople ja Võsumäe talud.

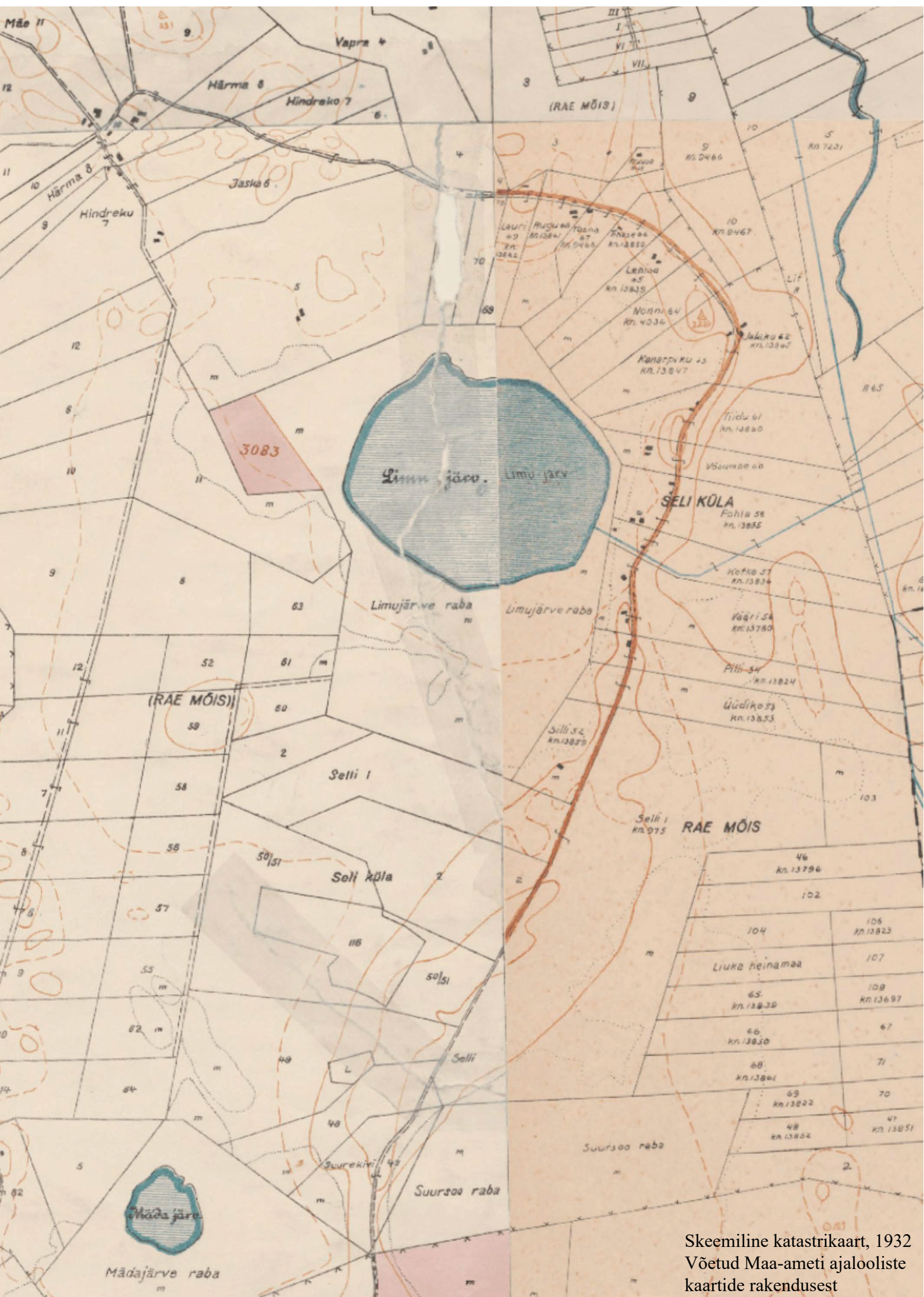
Linnamõisaid ei riigistatud 1919. aasta maareformi käigus ja maad kuulusid jätkuvalt Tallinna linnale ja Jumala Laekale. Rae valla korralduskomisjon kinnistas Rae mõisa kinnistu nr 72 kui talumaakoha Pilli nr 54 1927.aastal Jüri Pillile, kes oli ka maade kasutaja. 1940. aasta jaanuaris tehti vastav kanne ka kinnistusraamatus. Talukoha suurus oli 10,933 ha ja talukoha hinnaks määrati hindamisakti alusel 96 krooni ja 94 senti.¹⁵

Nõukogude ajal on külastruktuuri tõsiselt kahjustatud karjääri ehitamisega, millega sisuliselt on kadunud küla lõunapoolne ots.

¹³ Plan von dem Majoratsgut Johannishof, 1891, EAA.854.4.129.

¹⁴ Eesti topograafiline üheverstaline kaart, 1899, EAA.2072.5.836 leht 47.

¹⁵ Omanikule kuuluvad dokumendid.

Pilli talu hoonestus

Kinnistul paikneb ait-elumaja, kelder ja laut-kuur.

Ait-elumaja koosneb omavahel kokku ehitatud kividele toetuvast rõhtpalkseintega aidast ja madala vundamendiga eluhoonest. Eluhoonest läänes on maas kivide rida, millest võib oletada, et hoone on olnud või on olnud kavandatud pikemana. Hooned on väga halvas korras ja võib lammutada.

Väärtuslike detailidena on soovitatav säilitada aidaukse sepishinged.

Kelder on lihtne viilkatuse all olev maa-alune kelder. Kelder ei oma arhitektuurset väärtust ja võib lammutada.

Laut-kuur on maakividest ja puidust, algselt laastukatusega, nüüd eterniidiga kaetud hoone. Maakivimüürid on ilusa laoga, mördi sisse on laotud dekoratiivselt väikseid kivikesi nn mulgivuuk. Laudal on iseloomulik väike kõrgel asetsev aken. Lauda otsa on laotud väga paksu müüri juurdeehitis, omaniku sõnul peeti selles sigu.

Laut on rahuldavas seisukorras etnograafiliselt väärtuslik hoone ja väärib säilitamist.

Järeldused

Seli küla praeguse territooriumi asustus on pärit vähemalt 18. sajandist, tõenäoliselt on see märksa varem. Iseseisva saunaküla väljakujunemine on seotud kruntimisega ja talumaade müügiga 19. sajandi lõpus. Seli küla on oma struktuurilt pinnasevormist mõjutatud ridakülana, kus talud paiknevad ajaloolise tee servas või sellest veidi eemal. Paiknemist suhtes maanteega on mõjutanud maapinna langus. Pilli kinnistu uute hoonete ehitamine maanteest mõnevõrra eemale ei mõjuta ajaloolist külastruktuuri, sest ka naaberkinnistute Vääri, Kople ja Võsumäe hooned on teest eemal. Pilli krundil on tee ääres säilinud ja säilitamisele kuuluv ajalooline laut – üks külatee silmapaistvamaid miljöo kujundajaid. Korrastatuna jääb see markeerima ajaloolist hoonestust, seda enam et ait-elumaja haljastuse tagant teele ei paistagi.

Suur osa Seli küla ajaloolistest talukohtadest va küla lõuna- poole osa on säilinud või maastikus loetavad. Elu tagasi toomine ühte ajaloolisesse tallu hoiab ajaloolise küla elavana.

Küla ajaloo ja asustusstruktuuri seisukohalt ei ole vastuväiteid talu hoonestuse nihutamiseks maanteest eemale.